

Ivo Babić

Filozofski fakultet Sveučiliša u Splitu

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

11. 12. 2007.

Dva astronomsko-astrološka motiva na portalu trogirске katedrale

Ključne riječi: Radovan, astrologija, astronomija, bik, centaur

Key Words: Radovan, astrology, astronomy, bull, centaur

Lik centaure i djevojke na morskom biku na lijevom stupicu portala trogirске katedrale dovodi se u vezu s astronomsko-astrološkim temama. U astrotetičke teme na istom stupicu valja ubrojiti još neke reljefe, među inima prikaz čovjeka koji ubija zmiju (zviježđa: Heraklo i Zmaj), velike i male medvjedice (zviježđa: Velika i Mala medvjedica).

Dva stupića uz sama vrata portala trogirске katedrale – djelo majstora Radovana – prekrivena su reljefima k1o1i se s razlogom tumače kao ilustracije grijeha i prvobitnog stanja koje je prethodilo kulturi. Kako je to uočeno, među tim figurama, i mitološka su bića. U posebnom radu pokazat ćemo da ti likovi imaju i astronomsko-astrološke konotacije. Tako u astrotetičke teme valja ubrojiti, primjericе, među inima, prikaz čovjeka koji ubija zmiju (zviježđa: Heraklo i Zmaj), velike i male medvjedice (zviježđa: Velika i Mala medvjedica). U ovom radu interpretiramo tek dvije mitološke figure na vrhu lijevog, sjevernog stupića – centaure (centaurke?) i djevojke na morskom biku.

Centaur ili centaurka?

Visoko, na vrhu stupića prikazan je centaur ili možda centaurka s obzirom na naglašene grudi i dotjeranu, žensku frizuru. Naime, centauri (mužjaci) najčešće se prikazuju, neuredne, razbarušene kose. No, između nogu su ispuččenja koja upućuju da je vjerojatnije riječ o centauro. ¹ U literaturi se ovaj reljef spominje kao centaur, ali i kao centaurka. ² Čudovište je prikazano kako se propinje; objema rukama drži naduti ogrtač – himation, koji se izvio iz

leđa a čiji se krakovi povijaju ponad glave. O njemu je zabilježeno u literaturi, gdje se spominje kao centaur, slijedeće: (...) *centaur koji pleše vitlajući veo oko glave.* ³

U antičko doba, s iznimkom pobožnog i učenog Hirona i Fola koji je ugostio Herakla, neobuzdani i pohotni centauri iskazuju divlju prirodu kao suprotnost uljudbi. Često su prikazani u Dionizijevoj (Bakhovoj) veseloj družini. Ta se tema pojavljuje na sarkofazima, vjerojatno aludirajući na pobjedu nad smrću.

Centauri su prisutni i u inventarima svijesti srednjovjekovnih ljudi. Oni su, kao i ostala mitološka bića i odurna čudovišta u vezi s grijehom i đavolskim silama. ⁴

U tom kontekstu često citiraju, uključujući Izidora iz Sevilje (*Etym. XI. Cap. III. de portentis, 21–22.*), Jeronimov život svetog Pavla Pustinjaka (*Hieron. Vit. Paul. erem. 8*) u kojoj se opisuje kako se sv. Antunu ukazao centaur i satir (faun). Iz istog žića navode se pregnantne rečenice koje ilustriraju kršćanski animozitet prema poganstvu koji oličava Aleksandrija, grad gdje slave čudovišta kao božanstva: *Ve tibi Alexandria que pro deo portenta veneraris. Civitas meretrix in qua tocius orbis demonia confluxere.* U Danteovu paklu zaposlena su cijela krda centaure; kao što su na zemlji lovili divljač, tamo pak strijeljaju tirane koje pokušava-

vaju izroniti iz krvave rijeke (*Inf. XII, 55–88.*).

Centauri su također i tema srednjovjekovnih rasprava o prirodi; u kompendijima onodobnih znanja gdje ih svrstavaju u klase hibridnih čudovišta. Tako ih klasificira i Hraban Maur u svom djelu enciklopedijske naravi – *De rerum naturis libri XXII (De universo)* u poglavlju *De portentis* (7. 7), kako je to već ranije pisao Izidor iz Sevilje u svojim *Etimologijama* (XI, 3, 38 *De portentis*). U ilustracijama *De rerum naturis*, djelu Hrabana Maura, u rukopisu iz Montecassina prikazane su tri vrste centaure (Cas. fol. 84.v.).⁵ Naime, postoje ne samo polukonji – polaljudi već i polamagarci – polaljudi (*Onocentaurus*) te polagoveda – polaljudi (*Monocentaurus*).

U Bizantu su centauri prisutni osim u likovnoj umjetnosti i u književnosti kao jedna od tema koja ukazuje na učenost i poznavanje antičke kulture.⁶ U tom civilizacijskom krugu nisu, naime, uvijek nužne negativne interpretacije antičkih mitoloških likova tako da bi ih se isključivo dovodilo u kontekst grijeha; oni funkcioniraju, također i kao poetski topisi, premda je moguće i ironijsko korištenje; to mogu biti također i metafore za izražavanja suprotnosti, primjerice: pravovjerje – hereza, kršćanstvo – poganstvo ...⁷

Centauri su veoma prisutni u srednjovjekovnoj ikonografiji, tako i u minijaturama, čak i u inicijalima u *Bibliji* (*Paris, Bibl. Mazarine, ms. 0004, f. 033*).⁸ Jedan centaur naslikan je u rukopisu s homilijama Grgura iz Nise (u samostanu sv. Katarine na Sinaju).⁹ Prikazuju se i na bizantskoj keramici,¹⁰ te osobito na bjelokosnim kutijicama zajedno s ostalim mitološkim likovima.¹¹

Centauri kao i ostala mitska bića prikazuju se relativno često u srednjovjekovnoj skulpturi. U tom kontekstu često se citira gnjevni napad Bernarda iz Clairvauxa na onodobne skulpture s prikazima hibridnih čudovišta među kojima se izrijekom spominju centauri.¹² Centaur strijelac (zodijački znak Strijelca – *Sagittarius*) prikazan je i na portalu trogirске katedrale, na vanjskom, južnom dovratniku, s njegove unutrašnje strane, zajedno s drugim fantastičnim bićima – sirena, morski konj i grifon koji proždire čovjeka – što su djela Radovanova nastavljaja. Na ranosrednjovjekovnom nadvratniku južnih vrata splitske katedrale isklesana su dva centaure s podužom kosom, s repovima koji se granaju u tri kraka.¹³ Primjerice, tri centaure, uključujući i jednog centaure – strijelca, prikazana su na vanjskom luku portala Bogorodičine crkve u Studenici.¹⁴

Prikaz centaure (centaurke?) na stupiću aludira na grešnu, demonsku narav ovog stvorenja, no moguće su, pokušat ćemo to pokazati i drukčije konotacije, uključujući one astronomsko-astrološke naravi.

Na centauru (centaurki?) na stupiću veoma je zanimljiv prikaz ogrtača koji se povija iza leđa dok mu okrajci lebde ponad glave. U antičkoj ikonografiji centauri su često prikazani s krznom na leđima (primjerice na kipu koji prikazuje centaure iz Museo Capitolino u Rimu (tzv. centaur Furietti, potpisano djelo Aristeasa i Papiasa), na poznatoj fresci iz Herkulanauma na kojoj su prikazani Hiron i Ahilej, ali i s plaštom – hlamidom, kao na primjer na reljefu jednog sarkofaga iz Splita.¹⁵ Ovidije spominje centaure Feokoma, sudionika u boju između centaure i Lapita, zaodjenutog s čak šest lavovskih krzna (*Met. XII. 429–430.*).

Izrazito uređena frizura centaure (centaurke?) i ogrtač na reljefu na stupiću prizivaju u sjećanje Hilonu, družicu centaure Kilara, najpristaliju među tim poluzivotinjama. Ovidije opisuje njen lik, njenu brigu oko toaleta, umivanje u izvoru i kupanje u rijeci, češljanje kose u koju zna zataknuti ružmarin, ljubice i ruže, te njen ogrtač od krzna birane divljači kojim zastire pleća i bokove (*Met. XII, 405–415.*).

Razmahana i lepršava odjeća svakako upućuje na dinamiku, na pokret, na ples... Na reljefu iz Narone (2. st. pr. Kr., u Arheološkome muzeju u Splitu) s prikazom plesa jednog od plesačica ogrtač je skliznuo iza leđa.¹⁶ Ponad glave, ali i iza leđa savijaju se draperije razigranih menada prikazanim na škrinjici obloženoj kostima i slonovačom u Arheološkom muzeju u Puli (kraj 10. st.), na istom reljefu s centaurem koji je zgrabio jednu od plesačica, puttom koji svira flautu te s Heraklom koji prebire po liri.¹⁷ Već je iznesena, spomenuli smo, predstava da je na stupiću prikazan centaur koji pleše vitlajući veo oko glave. Asocijacija na ples je doista opravdana s obzirom na podignute prednje noge. Na jednoj fresci iz Herkulana prikazana je centaurka koja se propinje u plesu; veo joj se povije s leđa; jednog dječaka je podigla držeći ga u krilu; lijevom rukom prebire po liri; desnom rukom zajedno s dječakom udara u cimbale.¹⁸ Srodna joj je freska iz Pompeja s prikazom centaurke koja se propinje, također s velom koji joj se vijori iza leđa na kojima drži bakhanticu s tirsosom prema kojoj pruža vijenac.¹⁹ Menade koje plešu, centauri i centaurke prikazuju se često, kako je to već spomenuto, na sarkofazima s temom Dionizija i Arijadne bilo da je riječ o njihovom trijumfu ili pak o prizoru otkrića usnule Arijadne. Tako su na čuvenom sarkofagu što se čuva u Ny Carlsberg Clyptotek (Copenhagen) Dionizije i Arijadna prikazani u kolima pred kojima su centaur i centaurka i ostali članovi razigrane družine.²⁰ Za centaurke, opisujući antičke prikaze, nije prikladno navoditi izraz čudovišta u smislu ružnoće, dapače one su iznimno lijepe, s tako uvjerljivim prijelazom iz ljudskoga u konjsko tijelo. Njima su se oduševljavali pjesnici. Lukijan iz Samostate s divljenjem opisuje Zeuxisovu sliku koja je prikazivala dra-

1. Centaur (centaurka?) na desnom stupiću portala trogirске katedrale (foto Ž. Babić) / 1. Centaur (centauress?) on the right hand colonette of the (photo Ž. Babić)

žesnu ženku centaure koja doji mlade.²¹ Filostrat u »slici« pod nazivom *Centaure* (II, 2) opisuje ih sličnima najadama i amazonkama, različitih boja njihovih tijela tako delikatnih oblika.²² Čak ni tako strogi Bernard iz Clairveauxa ne osporava hibridnim bićima njihovu ružnu ljepotu i lijepe ružnoću (*deformis formositas et formosa deformitas*).

Rukopis iz 13. stoljeća iz Sensa s tekstom o svečanosti luda – magarčeva misa (*Fête des fous, La fête de lâne* – pripisuje se nadbiskupu Pierre de Corbeilu) ima kao korice antičku bjelokost iz 3. stoljeća s prikazom Bakhova trijumfa u kojem učestvuju i centauri.²³ U bizantskoj književnosti preživjele su uspomene i na frenetične plesove bakhantica.²⁴ Dakle, ti poganski prizori bili su pred očima i srednjovjekovnim ljudima. Na kutijici iz Verolija (oko g. 1000, tzv. *Veroli casket* u Victoria and Albert Museum) na istoj bjelokosnoj pločici (poklopcu) na jednoj strani je prikazana otmica Europe a na drugoj strani, u nastavku, Heraklo koji svira liru uz čiju glazbu pleše par centaure, eroti i menade s lepršavim haljama.²⁵ Valja napomenuti da je na stupiću, u susjedstvu centaure, prikazana djevojaka koja jaše na morskome biku, a riječ je i o temi otmice Europe. Ta je bjelokost najbliža analogija za reljef na stupiću. Za zastupljenost antičkih motiva u bizantskoj umjetnosti valja spomenuti i kadionicu što se čuva u Procuratoria di San Marco u Veneciji (potiče iz Konstantinopola) na kojoj

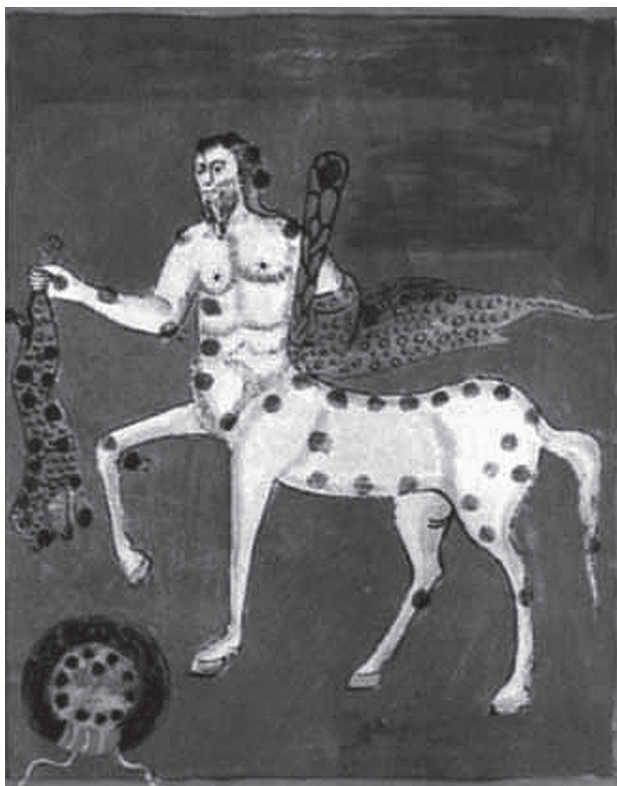
su, osim centaure, prikazani sirena, grifon, putto koji se uvlači u košaru...²⁶

U antičkoj umjetnosti draperija naduta vjetrom poput jedra (*aura velificans*) svojstvena je prvenstveno nimfama i ostalim božanstvima povezanim sa zračnom sferom. Primjerice, na Ara Pacis dva ženska lika uz božicu Tellus (ili možda *Venus genitrix*?) također su prikazana nadutih ogrtača. Europa na biku prikazuje se najčešće s nadutim ogrtačem.²⁷ Kako tumači pjesnik Nono iz Panopolisa, perfidni i pohotni Borej naduo je Europi veo dodirujući joj grudi (*Dionysiakon*. I, 69–71). Ovidije pak opisuje kako se vijorilo njeno ruho (*Met.* II, 875). Tako se s nadutim velom gotovo u pravilu prikazuju nereide/ajade koje jašu na morskim čudovištima. Velovi lepršaju iza dvije razgoličene Nereide na hipokantima prikazanima na oklopu kipa Augusta u hramu u Naroni. Hela, koja leti na ovnu, s kojeg se strmoglavila u more, prikazuje se također s nadutim plaštem.²⁸

Ogrtač savijen lučno ponad glave simbolizira nebeski svod u prikazu Neba – *Coelus*. Osim Neba, tako se često prikazuje personifikacije Noći, Zore, Mjeseca... Takav je, primjerice, veo ponad *Coelusa* prikazanog na oklopu poznatog kipa Augusta di Prima Porta. Veo je bio obojen crvenkasto, vjerojatno s aluzijom na zoru koja rudi;²⁹ pod njim su sunčeva kola pa se cijeli prikaz tumači s aspekta teologije politike u smislu oriens Augusti – vladar koji se uzdiže poput Sunca što sviće.³⁰ Ogrtači i plaševi inače asocijiraju na nebeski svod. Zvijezde su, primjerice, prikazane na čuvenom plaštu cara Henrika II.³¹ Vjernicima pak draperija koja se savija priziva u sjećanje rečenice iz Pavlove poslanice Hebrejima: *I sve će ostarjeti kao ogrtač. Ti ćeš ih smotati kao plašt, kao ogrtač* (1,11). Savijanje plošne draperije, slično kao i smotani rotulusi, navode na pomisao o gubitku dimenzija kad će iščeznuti nebo i prva zemlja, nakon čega slijedi novo nebo i nova zemlja (usp. *Otk.* 21).

Dakako, ogrtači i plaševi označavaju status i dostojanstvo osoba koje ih nose, bilo da je riječ o profanoj ili sakralnoj temi, s istančanim simbolizmom u liturgijama.³² Cijelu jednu skicu povijesti antičke mode sa simbolizmom halja donosi Tertulijan u omanjem spisu pod naslovom *De pallio*, dakako intoniranom moralistički, s osobitim animozitetom prema travestijama.

Antički motiv nadutog ogrtača – vela preživio je u srednjem vijeku. U grčkom kodeksu, u takozvanom *Pariškom psaltiru* iz vremena makedonske renesanse (Bibliothèque nationale. MS Cod. gr. 139, fol. 435v) personifikacija Noći (*Nyx*) prikazana je s velom posutim zvijezdama što joj se savija ponad glave. Taj je motiv, dakako, imao antičke uzore pa se navodi kao analogija prikaz Selene na sarkofagu

s prikazom Endymiona iz Kapitolijskog muzeja.³³ Na bjelokosnoj kutiji (uklapa se u skupinu tzv. *Rosette caskets*, 10/11. st.) koja se čuva u Metropolitan Museum u New Yorku prikazano je više plesača s velovima što im se povijaju ponad glave.³⁴ Dvije plesačice s velom ponad glave, prikazane su, svaka na svom krilcu, na takozvanoj *kruni cara Konstantina IX Monomaha* iz Magyar Nemzeti Museum iz Budimpešte.³⁵ Draperiju što se izvija iza leđa, kojom se aludira na nemir, naslikao je mnogo kasnije i Giotto na personifikaciji grijeha Nestalnosti (*Inconstantia*) u Cappella degli Scrovegni u Padovi.

Centaur je među inima i figura iz astronomskih spjevova i uranografije; prikazan je na čuvenom globusu zvanom Globus (*Atals*) Farnese iz Museo Archeologico Nazionale u Napulju, zajedno sa 41 konstelacijom u skladu s Hiparhovim opisom neba.³⁶ Centaur je prikazan i na antičkom globusu iz Mainza (Römisch-Germanischen Museum).³⁷

U astronomsko-astrološkim spisima zvijezde centaure (*Centaurus*) identificira se sa smjernim i mudrim Hironom kojeg je Zeus uzvisio među zvijezde, gdje na obližnjem oltaru prinosi životinju za žrtvu; potom su opisani njegovi odnosi prema drugim zvijezdama te raspored zvijezda po njegovom tijelu. No, zvijezde Centaura izjednačavalo se također i s centaurom Folom. S njim je u svezi priča o centaurima koje je pomamio miris vina koje je ostavio Dionizije. Iako se Folo dovodi u vezu sa zvijezdom Strijelca, s njime se pokatkad dovodi u vezu i prikaz zvijezda Centaura. Pokatkad centaur u jednoj ruci drži toljagu ili pak tirsos – ritualni štap dionizijskih svečanosti – a u drugoj životinju koju prinosi za žrtvu, npr. na minijaturi iz Arateje u British Library (*Harley ms. 647, f. 12*).³⁸ Zvijezde Centaura valja razlikovati od centaure s lukom i strijelom kako se najčešće prikazuje zodijački znak Strijelca, iako se stvara zbrka jer se jedan i drugi prikaz pokatkad također identificiraju s mitskim centaurom Hironom, odnosno Folom. Ljudi rođeni pod utjecajem Kentaura, polučovjeka polukonja imaju dvojnju narav; skloni su uzgoju mula i konja, mogu postati kočijaši ili pak ratnici – konjanici...³⁹

Tabla I. / Table I.

1. Centaurka koja pleše, freska iz Herkulanauma (prema H. Roux) / Dancing Centaure, fresco from Herculaneum (after H. Roux)
2. Centaur (zvijezde) u Arateji iz Leidena (Univ Lib. Codex Ms. Voss. Lat Q 79. fol.52 v.) / Centaur (Constellation), after the Aratea from Leiden (Univ Lib. Codex Ms. Voss. Lat Q 79. fol.52 v.)
3. Par centaure, detalj reljefa na poklopcu kutije iz Verolija u Victoria and Albert Museum u Londonu (10/11. st.) / Couple of Centaurs, detail from the lid of the Veroli Casket, Victoria and Albert Museum, London (10/11. ct.)

U 12. stoljeću majstor Nikola na takozvanom Portale dello Zodiaco na opatijskoj crkvi Sacra di S. Michele u Piemontu isklesao je ne samo zodijački znak Strijelca već i zvijezde Centaur.⁴⁰ Dakle zvijezde Centaur koje se prikazuje u ilustracijama Arateja – srednjovjekovnim astronomskim kompendijima, s latinskim prijevodima Arata, prikazuje se također i u skulpturi.

U antičkoj književnosti i uranografiji spominjala se i kći centaure Hirona, također učena, upućena u poznavanje zvijezda, uznesena među zvijezde (Hippe, Melanippe – crna kobila, *Thethis, Okyrrhoe* ...). Eratosten spominje dvojbe oko određenja spola Konja (= centaurka) jer, kako tumači, ne vidi se stražnji dio tijela (*Cat. fr.18*). Higin, u kontekstu opisa zvijezda Konja (Equus, naknadno nazvan *Pegasus*),⁴¹ navodi razne varijante mita (*Poet. ast. Lib. II cap. 18, 2*); dotiče se također i pitanja identifikacije dvojbenog spola Konja vidljivog tek od pupka: *Haec dicitur etiam hac re non esse in conspectu Centauri, quem Chirona esse nonnulli dixerunt, et etiam dimidia apparere, quod noluerit sciri se feminam esse (Poet. ast. Lib. II cap. 18, 3)*.⁴² Ovidije, kod Hironove kćerke Okiroae (*Okyrrhoe*), proročki nadahnute, posebno apostrofira njenu crvenu kosu što joj pokriva pleća (*Met. II, 635–636*). Na nebu se Melanipa skriva od svog oca Hirona koji nije znao da je bređa (*Hyg. Poet. ast. Lib. II, cap.18. 2*). Naime, kad je Centaur na nebu vidljiv (diže se navečer 3. V.), Konj je tada nevidljiv (diže se ujutro 7. III.); kad jedan uzlazi, drugi silazi. U srednjem vijeku priču o centaurki/konju pozna i znanstvenik i astrolog Michael Scotus.⁴³

Da li je možda na stupiću ako je doista riječ o ženki – o centaurki (Melanipe) naznačeno zvijezde Konja (*Equus, Pegasus*)?

S obzirom da je iz istog stoljeća kao i portal trogirске katedrale za komparaciju navest ćemo *Liber astrologiae* iz druge četvrtine 13. stoljeća (*Paris, Bibliothèque nationale, Ms. 7330*). U *Liber Astrologiae*, u uvodnom dijelu, izvadak je iz *Intoductorius maior* – djela čuvenog astrologa Abū Mashara (+886. g.) koji je na latinski preveo Herman Dalmatinac. Osim pojmova i slika iz Ptolomeja, uvrštene su i teme iz takozvane *Sphaera Barbarica* koja podrazumijeva astronomsko-astrološke motive Perzijanaca (Arapa) i Indijaca. Rukopis je nastao vjerojatno na dvoru učenog cara i kralja Fridriha II.⁴⁴ Centaur bilo cjelovit ili pak njegovi dijelovi prikazani su u *Liber Astrologiae* više puta; primjerice: u drugom dekanu Vodenjaka ljudsko poprsje s ženskom frizurom s bilješkom – *medietas centauri (fol. 32)*, u trećem dekanu Vodenjaka ljudsko poprsje s ženskom frizurom uz koju je konj s bilješkom – *medietas centuari trahes equū (fol. 32 v.)*; u prvom dekanu Strijelca centaur s lukom i strijelom

s bilješkom centur(us) (*fol. 26 v*); u drugom dekanu Ovna – žena s konjskim tijelom koja pruža plahtu prema djetetu (*fol. 7*). U prvom dekanu Vage prikazan je centaur uz kojeg je napisano *Pegasus (Fol. 21v)*, dakle i u ovom slučaju potvrđuje se brkanje ili bolje rečeno povezivanje centaurke s Konjem. Jednako tako uz prikaz krilatog konja Pegaza, u drugom dekanu Vage stoji zabilješka – *equus centauri (fol. 22)*.

U Aratejama zvijezde Strijelca i zvijezde Centaura prikazuje se kao centaur s leopardovim krznom. Tako je u Arateji iz Leidena (9. st.) prikazan Centaur (zvijezde) kojem je lijeva ruka obavijena leopardovim krznom koje mu leprša iz leđa (*Codex Ms. Voss. Lat Q 79. fol. 52 v.*)⁴⁵ Krzno valovito savijeno na kojem su raspoređene zvijezde vijori se na prikazu Centaura u rukopisu Liber floridus - autografu Lamberta od Saint Omaire.⁴⁶ U Arateji iz British Library (*IX. st. Harley 647 f. 6*) Centaur – naznaka sazvijezda Strijelca, zaodjenut je plaštem plave boje.⁴⁷ I Centaur – Strijelac iz ranosrednjovjekovnog rukopisa s matematičko-astronomskom tematikom u Stiftsbibliothek u St. Gallenu (*cod. 250, p. 498. 28.*) prikazan je ne s krznom već s plaštem koji mu se vijori iza leđa.⁴⁸ Dakle, u srednjovjekovnoj uranografiji, jednako kao i u antičkoj umjetnosti, centauri mogu biti zaodjenuti krznom ili pak plaštem, bilo da je riječ o prikazu zodijskog znaka Strijelca ili pak o zvijezdu Centaura. Na bjelokosnom prijestolju Karla Čelavog (Petrova katedra u Sv. Petru u Rimu) prikazane su među inima i astronomsko-astrološke figure.⁴⁹ Prikazano je, također, više centaure među kojima jedan dugokosi s draperijom što mu leprša iza leđa.⁵⁰ Iza jednog centaure (vjerojatno centaurka) na spomenutom poklopcu tzv. *Veroli casket* također leprša krzno ili možda plašt.

Naduti ogrtač iza leđa centaurke prikazane na stupiću možda aludira na Eola, čuvara vjetrova, koji ju je zaveo i s kojim je ostala bređa zbog čega se skriva pred svojim ocem Hironom. Evo kako to opisuje Higin: *Quae cum aletur in monte Pelio et studium in uenando maximum haberet, quodam tempore ab Aeolo, Hellenis filio, Iovis nepote, persuasam concepisse; cumque iam partus appropinquaret, profugisse in silvam, ne patri, cum uirginem speraret, nepotem procreasse uideretur (Poet. ast. Lib. II, cap.18.2)*. Inače, poznato je da su razuzdani vjetrovi veliki napasnici i sladostrasnici koji salijeću ženke, skloni pipkanju, pogotovo Zefir, no on također mrsi uvojke i budi usnule; Borej je, primjerice opasao čak tristo Erehtejevih kobila (*Homer, Ilijada XX, 219*).⁵¹

Ogrtač savijen iza centaurke ili pak centaure na stupiću, međutim, moguće označava silinu uzgona prema nebu. Tako Ovidije pjeva o vjetru koji je Kalistu i Arcasa uzdigao

među zvijezde: sustulit et pariter raptos per inania vento inposuit caelo vicinaque sidera fecit. (*Met.*, II. 506-507)

Ogrtač na centauru (centaurki?) aludira, možda, na maglu i na vjetrovito vrijeme. Naime, vjetrovito vrijeme, kako to piše Arat, navještava pojava centaure gore visoko u eteru, i to kad mu leđa prekriva plavičastom maglom koja skriva zvijezde, dok mu je dotle konjski trup sjajan i vidljiv.⁵²

U susjedstvu centaure (centaurke?) na portalu trogirске katedrale, na reljefima prikazani su zimski mjeseci pod znakom Kozoroga (*Capricornus*) i Vodenjaka (*Aquarius*). Kozorog je – zodijski znak za zimsko razdoblje godine s kratkim i hladnim danima, kako se već spominje u Aratejama. Taj znak opisuje i Manilije kao hladan :... *inter gelidum Capricorni...* (*Astronom. I*, 375.); Kozorog je, valja napomenuti, domicil – kuća Saturna koji je bog hladnoće i vlage.⁵³ Naravno, i Vodenjak je znak za kišno i hladno zimsko doba kada, kako se to pučki kaže, lijeva kao iz kabla, tako da taj izraz gotovo da vizualizira uobičajeni zodijski prikaz mladića koji toči iz vrča. Lik centaure bilo cijelog ili pak njegovi dijelovi prikazani su više puta, naglasili smo, u *Liber Astrologiae*, tako i u drugom i trećem dekanu Vodenjaka.

Reljef polučovjeka (žene?), polukonja (kobile?), svejedno bio to centaur ili pak centaurka, po svojoj prilici u svezi s astronomsko-astrološkom tematikom, što ne isključuje i drukčije konotacije. Iako je motiv u likovnom smislu vjerojatno preuzet iz nekog predloška – ilustracije bukoličke teme, na stupiću je uklopljen u astronomsko-astrološki kontekst.

Djevojka na biku

Na vrhu stupića pored centaure (centaurke?) prikazana je djevojka koja sjedi na morskom biku. Djevojka se desnom rukom pridržava za rog bika a drugu je pak položila na njegov hrbat. Stražnji dio bika pretvara se u savijeni, riblji rep. Taj stražnji dio bikova tijela slabije je vidljiv jer se tu stupić približava zidnoj masi.

U literaturi o ovom reljefu zabilježeno je slijedeće: (...) *žena, koja, poput mitološke Europe jaše na biku (...)*.⁵⁴ Iznesena je argumentirana pretpostavka da se radi Evrope na biku, dapače, ukazano je i na mogućnost da su i neki drugi likovi i teme na stupićima u svezi s prikazima mjeseci i odgovarajućim astrološko-astronomskim temama.⁵⁵ No, izražena je i sumnja da je riječ o prikazu Europe na biku: »*Evropa u dugačkoj haljini jaši na vodenom biku a ne na taurusu.*«⁵⁶ Reljef se tumači i ovako: »*Prikaz, naime, u gornjem krugu nije, kako se običava čitati, Europa na vodenom konju. To je Behemot uzjahan od samog Antikrista uglađena lika.*«⁵⁷ Dakle, morski bik prepoznaje se kao vodeni konj –

Behemot a djevojka pak kao sami Antikrist.

Jahanje na delfinima i čudovištima česta je tema u antičkoj umjetnosti u prizorima s veselim i razigranim morskim družinama.

Morska čudovišta koja se prikazuju na rimskim sarkofazima, osobito na onima iz 2. i 3. stoljeća, aludiraju, međutim, na prijelaz u drugi, zagrobni svijet.⁵⁸ U tom kontekstu treba shvatiti i prikaze Europe na biku na pojedinim nadgrobnim spomenicima u Orleansu i Nod-sur-Seine.⁵⁹ Primjerice na grobnici obitelji Nasonii u Rimu, na fresko slicariji iz 2. stoljeća, bio je prikazan prizor otmice Europe. Na nadgrobnom spomeniku iz Celja (*Celea, Noricum*) prikazana je također otmica Europe.⁶⁰ Na tlu rimske Dalmacije, na jednom ulomku, moguće dijelu nadgrobnog spomenika, nađenomu u selu Marići pokraj Kotora razabire se prikaz Europe na biku.⁶¹ Ključan je za ovu temu nadgrobni spomenik iz Kostolca (*Viminacium, Moesia*) na kojemu je prikazana otmica Europe, ali i otmica Kore, što potvrđuje značenja koja se tiču prijelaza s onu stranu groba.⁶² Prastara, u biti erotična tema, zadobila je, dakle, pomake u značenju.

Poneki antički motivi s temom jahanja na čudovištima preživjeli su u srednjem vijeku, posebno u bizantskoj umjetnosti. Na bizantskim bjelokosnim kutijama prikazuju se jahanje na morskim konjima, primjerice: na onoj iz Walters Art Gallery u Baltimoreu, te na onoj iz Musée Cluny u Parizu na kojoj je prikazano i jahanje na ptici i na centauru.⁶³ Na jednoj pločici već spomenute kutije iz Verolija (Victoria and Albert Museum u Londonu) također je prikazan prizor jahanja na morskom konju.⁶⁴ Nagi dječarac koji jaše na hipokantu prikazan je na Porta della Pescheira na katedrali u Modeni (početak trećeg desetljeća 12. st.); s obzirom na okolne prizore (mjeseci u godini), smatra se da naznačava morską prostranstva.⁶⁵

U srednjem vijeku jahanje na čudovištima i životinjama, posebno na pohotnom jarcu, ima grešne denotacije pa se takvi prikazi dovode u vezu s Venerom i Luxuriom.⁶⁶ Na jednom među stupićima na zapadnom pročelju katedrale u Chartresu prikazan je goli mladić koji jaši na centauru. U ilustracijama i komentarima Apokalipse prikazuje se Velika prostitutka u liku žene koja jaše na čudovištu.⁶⁷ U Liber Floridus u autografu Lamberta de Saint-Omera prikazan je Antikrist kako sjedi na morskoj nemani Levijatanu. U istoj knjizi prikazan je *Đavo koji sjedi na Behemothu*; Behemoth je, tumači se neman (belua) koja pase kao govedo (sicut bos).⁶⁸ Također, u istoj knjizi žena pak koja jaše na konju personificira grijeh taštine (Superbia).⁶⁹ Jedan nenaoružani jahač (jahačica?) na konju prikazan je i na portalu trogirске katedrale (na unutrašnjoj strani vanjskog, južnog pilastra; valjda bi ga trebalo shvatiti kako se šepuri i bani. U njegovu

2. Djevojka na morskome biku na desnom stupiću portala trogirске katedrale (foto Ž. Bacić) / A Girl on a Sea Bull on the right hand colonetten (photo Ž. Bacić)

su društvu centaur – strijelac, sirena, morski konj i grifon koji proždire čovjeka, dakle preživjela poganska mitska čudovišta. U Apokalipsi anđeo poziva ptice na gozbu Božju da prožderu među ostalim meso konja i njihovih jahača (Ot. 19, 17). Stoga bi se i prikaz djevojke koja jaše na morskome biku moglo shvatiti da aludira na grijeh i demonska bića.

Tema jahanja na životinjama može imati i drukčije konotacije, pa tako i one iz astronomsko-astrološke sfere. Jahanje na životinjama i čudovištima česta je tema u uranografiji. U katasterizmima – pričama o uzdizanjima među zvijezde, pomno ih je nabrojio Eratosten, koji opisuje, među ostalim i Europu na biku (Cat. fr. 12). Tako, primjerice Arat (Phae. 533) spominje zasluge ovna zlatnog runa koji je na svojim leđima prebacio Helu i Friksa. Pozivajući se na Eratostena ali i na druge izvore, Higin navodi razne varijante istog mita (De astr. Lib II, 20, 1). Posejdon je uzvisio delfina (zvijezde Delfina, *Deplhinus*) među zvijezde jer je prenio Amfitritu do svog ženika; po jednoj varijanti mita delfin je nosio svirača Ariona (De astr. Lib II, 17, 3).

I tijekom srednjeg vijeka motiv jahanja na životinjama i čudovištima može imati značenja u vezi s astronomijom. Na zabatu bjelokosnog prijestolja Karla Čelavog (Petrova katedra u Sv. Petru u Rimu), prikazan je kozorog s ribljim repom (naznaka za zvijezde Kozoroga, *Capricornus*) na kojem jaše mladić koji se jednom rukom pridržava za rog⁷⁰; na jednom o dva prikaza zvijezda Cetusa na istom prijestolju, također je prikazan mladić koji jaše na morskoj nemani.⁷¹ Na reljefu na pročelju katedrale u Modeni, na protironu glavnog portala, prikazan je mladić koji jaše na jarcu s ribljim repom.⁷² Spominjemo ženski lik koji jaše na životinji (lavu?) sa stupića portala katedrale u Chartresu na kojem su prikazani zodijski znakovi. U raspravi o astronomiji kastiljskog kralja Alfonsa X (1252–1284.) (Vatican. Bibl. Vat. Reg. 1283, fol. 4v), u prikazu zvijezda Lava, u jednom od njegovih stupnjeva naslikana je figura koja jaši na lavu.⁷³ Luna koja jaši na životinji prikazana je u španjolskom rukopisu iz 14. stoljeća (Bib. Vaticana, Cod. Reg. lat 1283, fol. 23 v).⁷⁴ Europa koja sjedi na biku prikazana je u jednom kodeksu iz 1450. godine, u kojem su uključeni motivi astrološko-astronomske naravi (British Library, Sloane Ms. 2452).⁷⁵

Na stupiću je možda prikazana upravo Europa na morskome biku, kako je već pretpostavljeno, što dakako ne isključuje značenja u vezi s grijehom, uostalom kao i mnogi drugi poganski motivi preživjeli u srednjem vijeku.

Tema Europe na biku u antičko doba javlja se često u književnosti i likovnoj umjetnosti, prikazuje se čak i na kovanicama. Mit o Europi spominje se, dakako, u astronomsko-astrološkim tekstovima, i to u kontekstu opisa zvijezda Bika (Taurus) gdje se navodi priča o Zeusu pretvorenom u bika koji otima Europu.⁷⁶

Mit o otmici Europe preživio je i u srednjem vijeku, iako ga je već sv. Augustin izrugao u svojim napadima na poganstvo (De civ. Dei, 4, 27; 8, 12.). Još 466. godine u Narbonni izvodili su se mimovi u kojima se parodiralo Jupiterove ljubavi, uključujući otmicu Europe.⁷⁷ No, mit se tumačio i u svojevrsnoj interpretatio cristiana tako da bik simbolizira Krista a Europa dušu.⁷⁸ Europa, prema moralizatorskim interpretacijama Ovidija, predstavlja grijeh koje Krist kao žrtveno govedo nosi na svojim leđima.⁷⁹ Slične interpretacije počele su još i ranije, u kasnoantičko doba pa je primjerice Hypolit postao uzorom čednosti, kao što se David poistovjećivao s Orfejmom.⁸⁰ U tom smislu možda se može tumačiti i prikaze Lede, Europe, Nereida i ostalih poganskih tema koje su preživjele u koptskoj umjetnosti, uključujući književnost.⁸¹

Antičku priču – katasterizam bika, prenosi Izidor iz Sevilje: *Sed et Taurum inter sidera conlocant, et ipsum in ho-*

norem Iovis, eo quod in bovem sit fabulose conversus, quando Europam transvexit (Etym. lib. III, Cap. LXXI., De nominibus stellarum, 25). Priču o Zeusu (Jupiteru) i Europi spominje i Honorije iz Autena opisujući zvijezde Bika (De imago mundi, 99).⁸² Na antičku priču o otmici Europe podsjeća legenda o genealogiji merovinških kraljeva. Prema toj priči Meroveha je začela njegova majka s morskim čudovištem (bestia Neptuni Quinotauri similis) koje ju je otelo dok se spremala na kupanje.⁸³

Temu Europe na leđima bika prenosi bizantska umjetnost. Spominjemo dvije bjelokosti iz Victoria and Albert Museuma u Londonu koje se nalaze na jednoj te istoj, već spomenutoj bjelokosnoj kutiji (takozvani *Veroli casquet*); na obje bjelokosti prikazana je Europa kako jaši na biku jednom posve naga, okrenuta leđima (na bočnoj strani); drugi put pak prikazana odjevena s nadutim velom ponad glave (na poklopcu, zajedno s Heraklom koji svira liru, erotima, kentaurima, menadama...).⁸⁴ Europa na biku, u društvu Afrodite i Aresa prikazana je na još jednoj bjelokosnoj pločici iz Victoria and Albert Museuma u Londonu.⁸⁵ Taj prikaz, ali i ostale mitološke teme, smatra se, upućuje na istančanu dvorsku kulturu u Konstantinopolu u kojoj su bile žive klasične tradicije.

Na stupiću prikazan je, kako je to spomenuto, morski bik. Naime, stražnji dio trupa i noge pretvoreni su u izvijeno, spiralno zadebljanje – rep kako se već prikazuju morska čudovišta, tritoni i delfini. Savijeni riblji rep u uranografiji svojstven je prikazu zvijezda, čudovišta zvanog Cetus.⁸⁶ Savijeni riblji rep ima prikaz zvijezda Kozoroga; takav je, primjerice Capricornus u Arateji iz Leidena (*Univ. Lib. Cod. Voss. lat quart. 79.fol. 66v*) jednako kao i u kasnijim kodeksima⁸⁷. Riječ je o prastarjoj tradiciji, pa je tako Kozorog prikazan s ribljim repom na poznatoj slici neba iz hrama u Denederi u Egiptu. August je dao kovati zlatnik s likom Kozoroga (car je naime rođen u tom znaku) također ribljeg repa. Tijelo Kozoroga spušta se ispod obzorja; ta životinja, tumači se, svoje vruće tijelo hladi u moru. Niz čudovišta s ribljim repom prikazano je na bjelokosnim pločicama (uz njih su ploče s prikazom Heraklovih djela) apliciranim na prijestolju Karla Čelavog (Katedra sv. Petra u crkvi Sv. Petra u Rimu),⁸⁸ na jednoj pločici prikazan je škorpion a na drugoj pak prikaz nemani koja bi se mogla prepoznati kao prikaz zvijezda Cetus.⁸⁹ Na već spomenutom, Portale dello Zodiaco na opatijskoj crkvi Sacra di S. Michele u Piemontu prikazan je Kozorog čije tijelo završava ribljim repom.⁹⁰ Naravno sva čudovišta s ribljim repom, poput već spomenutog morskog konja na portalu trogirске katedrale ne moraju imati konotacije u svezi s astronomijom. Spomenuli smo već na samom portalu trogirске katedrale osim vodenog

3. Detalj stupa sa zodijskim znakovima na zapadnom pročelju katedrale u Chartresu (foto I. Babić) / Detail of a column with zodiac signs on the west portal of Chartres Cathedral (photo I. Babić)

Tabla II. / Table II.

1. Središnji dio mozaika s prikazom Europe na morskome biku, 2. st., Musée archéologique de Nîmes / Central portion of the mosaic showing Europe on a Sea Bull, 2. st., Musée archéologique de Nîmes
2. Nereida na morskome biku, dio koptске tkanine, kolekcija Dumbarton Oaks, Washington / Nereid on a Sea Bull, fragment of Coptic textile, Dumbarton Oaks, Washington
3. Prikaz mjeseca travnja sa zodijskim znakom Bika, portal crkve sv. Magdalene u Vézelayu / The Month of April with the zodiac sign (Bull), portal St. Mary Magdalene in Vézelay

konja i sirenu s ribljim repom. Međutim, valja naglasiti, što je važno za našu temu, da zodijski znak Bika na čuvenom portalu crkve sv. Magdalene u Vézelayu ima riblji rep.⁹¹ To je još jedna naznaka koja osnažuje pretpostavku da je na stupiću ipak prikazana upravo Europa na biku.

U antičkoj i ranobizantskoj umjetnosti nimfe, nereide se prikazuju kako jašu na morskim čudovištima. Nereide znače upravo mokre, vlažne. Tako su, primjerice, na poznatoj koptskoj tkanini iz kolekcije Dumbarton Oaks (Washington) prikazana dva ženska lika, od kojih jedan jaše na morskome biku, a prepoznaju se pak kao naiade.⁹² U spomenutom Liber astrolgiae (fol. 29) u prvom dekanu Jarca prikazana je žena uz koju je zapisano mulier aquatica, što se odnosi na nereidu.⁹³ Inače, u astronomsko-astrološkim spisima iz korpusa koji se prepisuje Hermesu Trismegistusu spominjalo se i zvijezde Nereida, i to od 4.

do 7. stupnja Jarca.⁹⁴ Stoga se prizor na trogirskom portalu mogao tumačiti i kao prikaz Europe ali i Nereide. Ta se dva motiva u antičkoj ikonografiji veoma isprepliću pa ih je pokatkad teško razlučiti.⁹⁵

Europa se može prikazati i kako jaše na hibridnom, morskome biku, tako primjerice na mozaiku iz Aquileje.⁹⁶ Biku nije smetalo more ni valovi već je plivao poput delfina s perajama, kako to već opisuje pjesnik Mosko iz Sirakuze (*Bucol. II, 22–48*). Upravo zbog opisa Europe pjesnika Nona iz Panopolisa pojedini mozaici na kojima je prikazana djevojka na morskome biku prepoznaju se kao prikazi Europe a ne nereide. Naime, Nono pjeva kako je u moru bik postao drukčiji od onog na kopnu (*Dionysiakon. I, 101–102*); taj, naime, ima rašljasti riblji rep (*Dionysiakon. I I,79*); Europa na morskome biku izgledala je začuđenom mornaru kao Nereida (*Dionysiakon. I I,72*).⁹⁷ Djevojka

koja jaši na morskom biku prikazana na mozaiku što se čuva u Musée archéologique u Nîmesu prepoznaje se kao Europa, iako ima prijedloga da se identificira kao Nereida.⁹⁸ Jednake se dvojbe javljaju u identifikacijama i kod ostalih prikaza djevojke na morskom biku. Na mozaiku iz Zeugme u Arheološkome muzeju u Gaziantepu prikazane su dvije djevojke – jedna jaše na morskom biku a druga pak na morskom leopardu (panteri) a prepoznaju se pak kao *Europa i Astypalia*; alternativno tumačenje je prikaz nereida.⁹⁹

Europa se prikazuje najčešće s nadutim velom ponad glave što nije slučaj s prikazom na stupiću. No, na spomenutoj kutiji iz Verolija, Europa je jednom prikazana s nadutim plaštem a na drugom bez plašta; na jednom je reljefu (na onom na poklopcu) odjevena, na drugom pak obnažena. Na stupiću prikaz djevojke na morskom biku mogao bi se s većom sigurnošću prepoznati kao otmicu Europe. Naime, nereide se prikazuju razgoličene jednako kao i Europa koja se prikazuje razgoličena, posve naga, ali i odjevena. Djevojka na stupiću je odjevena međutim, čak s dva komada odjeće – s hitonom i himationom (dakle ne kao gola niti razgoličena poput nereida), nepripremljena za putovanje po moru, što i pristaje prikazu otmice zatečene i prevarene Europe. Valja napomenuti da je djevojka ne samo odjevena već i obučena. Naime, na stopalima koja izviruju ispod halje nisu prikazani nožni prsti kao na nekim drugim, bosim likovima na istom stupiću (mladić koji se bori s medvjedom, čovjek koji se bori sa zmijom).

Karakteristična je poza djevojke koja se pridržava oslanjajući se jednom rukom na bikov hrbat a drugom se pak drži za rog, kako se najčešće i prikazuje Europa, što odgovara opisu koji donosi Manilije: (...) Europam dorso retinentem cornua laeva (*Astronom. I. 490*), no s razlikom da na stupiću djevojka drži rog svojom desnom rukom. No, »očevdac« događaja – Zefir priča Notusu o morskoj pratnji uz ljubavnike (nikad nije vidio ljepšu) te opisuje Europu koja je držala rog lijevom rukom (*Lukijan iz Samostate, Morski razgovori, IX 15*).¹⁰⁰ Međutim, Ovidije opisuje kako desnicom drži rog, što odgovara prikazu na stupiću (*Met. II 874–5*).

Inače, u prikazima Europe djevojka može držati rog bilo lijevom bilo desnom rukom. Nono iz Panopola piše kako Europa drži rog kao kormilo no, tumači, Želja je ona koja upravlja plovidbom (*Dioysiac. I. 68*). U tom kontekstu i simbolika žene koja jaši na morskom biku prikazane na stupiću po svoj je prilici u vezi s astralnom sferom i predstavlja otmicu Europe.

Signifikantan je na stupiću smještaj prizora djevojke na morskom biku. Kako je spomenuto, stražnji dio bika (rep) jedva se vidi, u sjeni, u tijesnom prostoru između oplošja

stupića i zida. To je, moguće, u svezi s činjenicom da se u astronomskim poemama spominje kako se vidi tek polovina zvijezda Bika čiji je donji dio tijela skriven u moru. Dovođi se stoga i pitanje identifikacija spola. Bik je stoga prepoznavan također i kao krava – uzdignuta među zvijezde.¹⁰¹ Evo kako Bika opisuje Higin: *quod eius prior pars appareat ut Tauri, sed reliquum corpus obscurius videatur* (*De astr. Lib. II, cap. 21.1*).

Kako god bilo smatramo da je prikaz djevojke na stupiću u svezi s astronomsko-astrološkom tematikom koja se odnosi na mit o otmici Europe i na zvijezde Bika. Valja napomenuti da je majstor Radovan prikazao također i zodijski znak Bika na južnom dovratniku u prizoru proljetnog mjeseca. U susjedstvu Europe na biku, na reljefu s prikazom zimskog mjeseca je lik Kozoroga koji, u astrološkom smislu, osjeća naklonost prema Biku.

BILJEŠKE

1 Konzultirali smo veterinara g. Vinka Tangara koji na je iznio mišljenje da ispupčenja između nogu prikazuju muško spolovilo a ne vime.

2 U monografiji: CVITO FISKOVIĆ, *Radovan*, Zagreb, 1965, u legendi br. 66 stoji kentaurka.

3 LJUBO KARAMAN, *Portal majstora Radovana u Trogiru*, »Rad Akademije znanosti umjetnosti«, knj. 262 Umjetničkog razreda III, Zagreb, 1938, str. 16.

4 J. BAYET, *Le symbolisme du cerf et de centauure a la Porte Rouge de Notre Dame de Paris*, u: »Revue archeologique«, Tom. XLIV, 1954, str. 21–68; W. J. TRAVIS, *Of Sirens and Onocentaurs: A Romanesque Apocalypse at Montceaux-l'Etoile*, »Artibus et Historiae«, Vol. 23, No. 45, 2002, str. 29–62.

5 D. O. LE BERRURIER, *The Pictorial Sources of Mythological and Scientific Illustrations in 'Hrabanus Maurus' De Rerum Naturis*, Garland Pub. New York and London, 1978, sl. 1 na str.121. O centaurima općenito str. 44–48.

6 H. MAGUIRE, *The Profane Aesthetic in Byzantine Art and Literature*, »Dumbarton Oaks Papers«, Washington, 1999, No. 53, str. 189–205.

7 K. WEITZMANN, *Greek mythology in Byzantine art*, Princeton, Princeton University press, 1951; H. MAGUIRE, n. dj. (bilj. 6).

8 Vidi npr. banku slika u Les bibliothèques et leurs manuscrits: http://liberfloridus.cines.fr/cgi-bin/init_session, s.v. centaur.

9 H. MAGUIRE, n. dj. (bilj. 6), sl. 17.

10 H. MAGUIRE, n. dj. (bilj. 6), sl. 14.

11 H. MAGUIRE, n. dj. (bilj. 6), sl. 10, 28, 29.

12 U kontekstu opisa portala trogirске katedrale, osvrćući se na prikaze centaura, na Bernarda referira se LJUBO KARAMAN (bilj. 3), str. 16. Navode iz Bernarda v. kod R. ASUNTO, *Teorija o lepom u srednjem veku*, Beograd, 1975, str.174–17. Usporedi također: THOMAS E. A. DALE, *Monsters, Corporeal Deformities*,

- and *Phantasms in the Cloister of St-Michel-de-Cuxa*, u: »The Art Bulletin«, Vol. 83, No. 3 (Sep., 2001), str. 402–436.
- 13 TOMISLAV MARASOVIĆ, *O južnom portalu splitske katedrale*, »Prijatelj zbornik I. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji«, 32/1992, str. 165–180,
- 14 Sl. na str. 175. I u srednjovjekovnoj umjetnosti u Srbiji poznata su negativne, grešne konotacije centaure, posebno centaure Strijelca. V. SVETOZAR RADOJČIĆ, *Der Kentaur-Bogenschütze in der serbischen Plastik des späten 12. Jahrhunderts*, u: »Südost-Forschungen«, 22, 1963, str. 184–191; isto i u S. RADOJČIĆ, *Odabrani članci studije 1993–1978*, Beograd, 1982, str.135–139.
- 15 Reljef je ugrađen u kući Geremia – v. NENAD CAMBI, *Antički sarkofazi na istočnoj obali Jadrana*, Književni krug Split, Split, 1988, str. 124–127, Tab. XVII.
- 16 NENAD CAMBI, *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad, 1979, str. 139 (kat. br. 170); ISTI: *Antika. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002, str. 34, sl. 30.
- 17 Kataloška jedinica br. 35 (autor DINO MILINOVIĆ) u katalogu izložbe *Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti*, Klovičevi dvori, Zagreb, 2006, str. 164–166.
- 18 H. ROUX, *Herculanum et Pompéi*, Limoges, 1875, tome IV, pl. 78, str. 157.
- 19 H. ROUX, n. d. (bilj. 18), pl. t. 80, str.161 .
- 20 J. STUBBE *Østergaard; with contributions by Claus Grønne and John Lund. Imperial Rome*, catalogue, Copenhagen, Ny Carlsberg Glyptotek, 1996, kat. br. 24, str. 4–95.
- 21 LUCIEN DE SAMOSATE, *Oeuvres complètes, traduction nouvelle avec une introduction et des notes, par Eugène Talbot*, Paris, Hachette, 1912, Tom I, str. 339.
- 22 PHILOSTRATE, *La galerie de tableaux*, Paris, Les Belles lettres, 1991, str.67–68.
- 23 Čuva se u gradu Sens, Musée bibliothèque; Référence: PM 89001231. V. sliku diptiha kod R. RELANGE, *La Fête des Fous dans l'Encyclopédie, Les Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, Numéro 25 | Varia 1998. Za ovu temu usp. npr. M. BAHTIN, *Stvaralaštvo Fransa Rablea*, Beograd, 1978, str. 88, bilj. 18, str. 92.
- 24 H. MAGUIRE, n. dj. (bilj. 6), str. 200.
- 25 K. WEITZMANN, n. dj. (bilj. 7), str. 183–186; J. BECKWITH, *The Veroli Casket, Majesty's Stationary Office*, London, 1962, Pl. 3. Općenito u kutiji v. *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261*, Editet by H. C. Evans and W. D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art New York, 1997, cat.153, str.230–232.
- 26 *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A. D. 843-1261*, Editet by H. C. Evans and W. D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art New York, 1997, kat. 176, str. 251.
- 27 J. BABELON, *Le voile d'Europe*, »Revue archéologique«, 20, 1942–1943, str. 125–140; K. WEITZMANN, n. dj. (bilj. 7), str. 183, sl. 246, 247, 249.
- 28 *Le Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines de Daremberg et Saglio*, dixième édition, Vol. I./1., Paris, 1875, str. 414, sl. 503, s.v. Argonautae.
- 29 J. BABELON, n. dj. (bilj. 27), str. 139–140.
- 30 Usp. E. H. KANTOROWICZ, *Oriens Augusti, Lever du Roi*, »Dumbarton Oaks Papers«, Vol. 17, 1963 (1963), str. 120–121, bočj. 8; takvo je značenje sunčevih kola na oklopu jednog torza iz Salone – v. sl. 14.
- 31 J. PAUL, *Le mantaeau couvert des étoiles d'empereur Henri II, Le Soleil, la Lune et les étoiles au Moyen-âge*, Colloque organisé par le CUERMA, Aix-en-Provence, février 1983, Aix-en-Provence, Université de Provence, CUERMA, Marseille, diffusion J. Laffitte, 1983, str. 261–291.
- 32 J. REPOND, *Les secrets de la draperie antique. De l'himation grec au pallium romain*, Città del Vaticano, 1931.
- 33 K. WEITZMANN, *Studies in classical and byzantine manuscript illumination*, edited by Herbert L. Kessler, with an introduction by Hugo Buchthal, Chicago – London, The University of Chicago press, cop. 1971, str. 117, sl. 156 i 159.
- 34 *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261*, Editet by H. C. Evans and W. D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art New York, 1997, kat. 156, str. 233. Likovi se interpretiraju kao Kćeri Izraelove koje plešu u čast kralju Davidu; također se pokušavaju tumačiti, s obzirom na aureolu (halos) oko glave i kao simboli vrlina, no i kao gracije u krugu počasti koji se odaje caru.
- 35 *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A. D. 843-1261*, editet by H. C. Evans and W. D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art New York, 1997, kat.145, str. 210–212.
- 36 F. SAXL, *Lectures*, London, University of London, Warburg institute, 1957, II. Pl. 45, sl. a; E. BRADLEY, SCHAEFER, *The Epoch of the Constellations on the Farnese Atlas and their Origin in Hipparchus's lost Catalogue*, »Journal for the History of Astronomy«, 2005, vol. 36 (2), str. 167–196.
- 37 V. sliku na adresi www.geocities.com/astrologysources/roman/mainzerglobus/images/gt.jpg
- 38 Usp. komentare u knjizi: ÉRATOSTHÈNE, *Le ciel: mythes et histoire des constellations: les 'Catastérismes' d'Ératosthène*, texte trad., présenté et commenté par PASCAL CHARVET et ARNAUD ZUCKER; postf. et commentaire astronomique par Jean-Pierre Brunet et Robert Nadal, Paris, Nil éd., 1998, str. 180.
- 39 Popis astroloških tekstova o Konju v. u komentarima knjige: MANILIO, *Il poema degli astri (Astronomica)*, vol. II, a cura di Simonetta Feraboli, Enrico Flores et Riccardo Scarcia, Fondazione Lorenzo Valla, Mondadori, 2001, str. 498.
- 40 S. LOMARTIRE, *Testo e immagine della porta dello Zodiaco*, Dal Piemonte all'Europa: esperienze monastiche nella società medievale. Relazioni e comunicazioni presentate al XXXIV congresso storico subalpino nel millenario di San Michele della Chiusa (Torino, 27–29 maggio 1985.), Torino, 1988, str. 431–474, sl. 6 na str. 453.
- 41 O naknadnoj identifikaciji Konja kao Pegaza v. A. BOEFFLE, *Les Noms latins d'astres et de constellations*, Paris, Les Belles lettres, 1977, str. 114. Iscrpne komentare o zviježđu Konja v. kod MANILIO, *Il poema degli astri (Astronomica)*, vol. I i II, a cura di Simonetta Feraboli, Enrico Flores et Riccardo Scarcia, Fondazione Lorenzo Valla, Mondadori, 2001.

- 42 Popis izvora i komentare ove teme v. kod HYGIN, *Lastronomie (latin-français)*, texte établi et traduit par André Le Boeuffe, Paris, Les Belles lettres, 1983, str. 167, n. 11. V. također ANDRÉ LE BOEUFFE, *Le Ciel des Romains*, Paris, De Boccard, 1989, str. 96.
- 43 U. BAUER, *Der Liber introductorius des Michael Scotus in der Abschrift Clm 10268 der Bayerischen Staatsbibliothek München: ein illustrierter astronomisch-astrologischer Codex aus Padua, 14. Jahrhundert*, München, Tuduv, Verlagsgesellschaft, 1983, bilj. 326 na str.130.
- 44 V. faksimilsko izdanje GEORGIUS ZOTHORUS ZAPARUS FENDULUS, *Liber astrologiae*, Editions Herscher, Paris, 1989.
- 45 V. faksimilsko izdanje Aratea, *Aratus des Germanicus*, Ms. Voss. Lat. Q.79, Bibliothek der Rijksuniversiteit Leiden, Komentar / Bernard Bischoff, Bruce Eastwood, Thomas A.-P. Klein, Florentine Mutherich, Pieter F. J. Obbema/, Luzern, Faksimile Verlag, 1987–1989. V. također ilustraciju na adresi: <http://www.atlascoelestis.com/ara%20leida.htm>
- 46 V. faksimilsko izdanje: LAMBERT DE SAINT-OMER, *Liber floridus, codex autographus bibliothecae universitatis Gandavincis...*, Editus curante Alberto Derolez. Praefati sunt Aegidius I. Strubbe et Albertus Derolez, Gandavi, in aedibus Story-scientia, 1968, str. 186 (fol. 91.v).
- 47 V. ilustraciju na adresi Catalogue of illuminated manuscripts; http://prodigi.bl.uk/illcat/search_simple.asp. O ovom kodeksu v. WILHELM KÖHLER, *Die Karolingischen Miniaturen*, in Zweiter Bericht über die Denkmäler Deutscher Kunst, Berlin, Reimer, 1912, str. 52–77, p. 56.
- 48 V. ilustraciju na adresi – <http://www.cesg.unifr.ch/cesg-cgi/kleioc/g0010/>
- 49 K. WEITZMANN, *The iconography of carolingian ivories of the throne*, u: Art in the medieval west and its contacts with Byzantium, London, 1982. O prijestolju je veliki boj novijih radova. V. npr. ROBERT DESHMAN, *Antiquity and empire in the throne of Charles the Bald, Byzantine East, Latin West, art-historical studies in honor of Kurt Weitzmann*, Princeton, Department of Art and Archaeology, Princeton University, 1995, str. 131–141. Usporedi također recenziju D. KINEY, L. *Nees Tainted Mantle. Hercules and the Classical Tradition at the Carolingian Court*, »The English Historical Review«, Vol. 109, No. 434 (Nov. 1994.), str. 1240–1241.
- 50 K. WEITZMANN, n. dj. (bilj. 49), Pl. XL 2.
- 51 R. GRAVES, *Grčki mitovi*, Beograd, 1990, str. 151.
- 52 V. komentare ovih stihova u grčkom izvorniku s usporedbom varijanata u latinskim prijevodima Cicerona i Germanika kod E. COURTNEY, *Some Passages of the Aratea of Germanicus*, »The Classical Review«, New Ser., Vol. 9, No. 2 (Jun, 1969.), str. 138–141. Usp. Također: CICÉRON, *Les Aratea, trad. et comment. par Victor Buescu*; avec un avant-propos de A. ERNOUT, Hildesheim 1966, str. 222; GERMANICUS, *Les 'Phénomènes' d'Aratos*, texte établi et traduit par André Le Boeuffe, Paris, *Les Belles lettres*, 1975, str. 27 i 65.
- 53 Usp. komentare ovih stihova u knjizi: MANILIO, *Il poema degli astri (Astronomica)*, vol. I, a cura di Simonetta Feraboli, Enrico Flores et Riccardo Scarcia, Fondazione Lorenzo Valla, Mondadori, 2001, str. 236.
- 54 Lj. KARAMAN, *Portal majstora Radovana u Trogiru*, Rad Akademije znanosti umjetnosti, knj. 262 Umjetničkog razreda III, 1938, str. 16.
- 55 N. GOLOB, *Upodobitve mesecev na Radovanovem portalu v Trogiru med bizantinsko in zahodno tradicijo*, Zbornik za umetnostno zgodovino, XXI., Ljubljana 1985., str. 102.
- 56 J. BELAMARIĆ, *Ciklus mjeseci Radovanovog portala na katedrali u Trogiru*, »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji«, 30, 1990, str. 116.
- 57 M. JURKOVIĆ, *Čitanje simboličkih značenja ikonografskog programa na portalu trogirске katedrale*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Trogiru 26–30. rujna 1990. godine, Trogir, 1994, str. 170.
- 58 A. GRABAR, *Le premier art Chrétien*, Gallimard, Paris, 1966, str. 129. Spominjemo npr. koptsku tkaninu (6–8. st.) iz Musée national du moyen âge – Thermes de Cluny na kojoj su prikazani: orant i dvije nereide od kojih jedna jaše na morskom biku. A. LORQUIN, *Les tissus coptes au Musée national du Moyen Age: catalogue des étoffes égyptiennes de lin et de laine de l'Antiquité tardive aux premiers siècles de l'Islam*, Paris, Réunion des musées nationaux, 1922 (n 53), str. 166–168).
- 59 O. WATTEL-DE-CROIZANT, *Les mosaïques représentant le mythe d'Europe (Ier-VIe siècles), évolution et interprétation des modèles grecs en milieu romain*, De Boccard, 1995, str. 144.
- 60 J. KASTELIC, *Symbolische Darstellungen auf den römischen Grabmonumenten in Šempeter bei Celje*, Akten des IV internationalen Kolloquiums über Probleme des provinziäl-römischen Kunstschaffens, »Situla«, 36, Narodni muzej Slovenije, str. 9–20.
- 61 I. PUŠIĆ, *Tragovi arheoloških lokaliteta*, »Muzejske sveske Zavičajnog muzeja Herceg Novoga«, 3, Herceg Novi, str. 1–23.
- 62 S. PIPLOVIĆ, *Divine rape as funeral motif: Exmpl of stela from Viminacium*, »Balcanica«, XXXII–XXXIII, Beograd, 2001–2002, str. 61–88.
- 63 H. MAGUIRE, *The Profane Aesthetic in Byzantine Art and Literature*, »Dumbarton Oaks Papers«, Washington, 1999, No. 53, sl. 9 i 10.
- 64 J. BECKWITH, *The Veroli Casket, Majesty's Stationary Office*, London, 1962, sl. 5 na str.6. O kutiji v. također: *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A. D. 843–1261*, Editet by H. C. Evans and W. D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1997, car.153, str. 230–232.
- 65 F. SAXL, *Lectures, London*, University of London, Warburg institute, 1957, vol. 1, 2, Pl. 72a; v. također: C. FRUGONI, *Il ciclo dei Mesi nella 'Porta della Pescheria' del Duomo di Modena*, in C. ACIDINI LUCHINAT – M. CHIellini C. FRUGONI, *La Porta della Pescheria nel Duomo di Modena*, Modena, 1991, str. 13–31, sl. 58.
- 66 A. KATZENELLENBOGEN, *Allegories of the virtues and vices in medieval art: from early Christian times to the thirteenth century*, Toronto – Buffalo – London, University of Toronto press [Cambridge, Mass.], Medieval academy of America, 1989, str. 61.
- 67 M. J. WOLFF-QUENOT, *Bestiaire de pierre: le symbolisme des animaux dans les cathédrales*, Strasbourg, la Nuée bleue, 1992, sl. 8.
- 68 Vidi faksimilsko izdanje autografa LAMBERT DE SAINT-OMER, *Liber floridus, codex autographus bibliothecae universitatis Gandavincis*. Editus curante Alberto Derolez. Praefati sunt

- Aegidius I. Strubbe et Albertus Derolez, Gandavi: in aedibus Story-scientia, 1968, str. 186 (fol. 91 v), str. 125–126 (fol. 62,v); izraz sicut bos je iz opisa Behometa u Bibliji (Iob. 40, 15).
- 69 Tako je prikazan u rukopisu iz Bibliothèque nationale u Parizu (M. lat. 8312). Usp. R. STETTINER, *Die illustrierten Prudentius Handschriften*, Berlin, G. Grote, 1905, tab. 12, 3.
- 70 K. WEITZMANN, n. dj. (bilj. 49), tab. XL, 3.
- 71 K. WEITZMANN, n. dj. (bilj. 49), str. 233 i tab. XXIII, 1.
- 72 LANFRANCO e WILIGELMO, *Il Duomo di Modena*, Modena, 1985, str. 438.
- 73 Sliku donosi M. T. GROUSET, *Un chef-d'oeuvre de l'enluminure sicilienne*, u knjizi faksimilskom izdanju GEORGIUS ZOTHORUS ZAPARUS FENDULUS, *Liber astrologiae*, Editions Herscher, Paris, 1989, str. 9, sl. 22.
- 74 F. SAXL, *Lectures*, London, University of London, Warburg institute, 1957, 2, Pl. 38, fig. 1. a.
- 75 F. SAXL, *Verzeichnis astrologischer und mythologischer illustrierter Handschriften des lateinischen Mittelalters*, III, Hs. in Englischen Bibliotheken, I, London, the Warburg Institute, 1953, str. 245–246, taf. XLV, Abb. 199.
- 76 A. LE BOEUFFLE, *Les Noms latins d'astres et de constellations*, Paris, Les Belles lettres, 1977, str. 207.
- 77 Usp. WATTEL-DE-CROIZANT, *Les mosaïques représentant le mythe d'Europe (Ier-VIe siècles), évolution et interprétation des modèles grecs en milieu romain*, De Boccard, 1995, str. 145, 158, bilj. 33. s navodima iz Sidonija Appolinara.
- 78 J. SEZNEC, *La survivance des dieux antiques: essai sur le rôle de la tradition mythologique dans l'humanisme et dans l'art de la Renaissance l'humanisme et dans l'art de la Renaissance*, Paris, Flammarion, 1993, str. 3, 51; E. PANOFKY – F. SAXL, *La mythologie classique dans l'art medieval*, Paris, 1990, str. 18, 103–104.
- 79 É. MÂLE, *L'Art religieux du XIIIe siècle en France, étude sur l'iconographie du Moyen âge et sur ses sources d'inspiration*, Paris, le Livre de poche, 1968–1969, vol. II, str. 356.
- 80 Usp. G. M. A. HANFMANN, *The continuity of classical art: culture, myth, and faith, Age of spirituality, a symposium* [held in November 1977 by the Metropolitan museum of art, New York], ed. by Kurt Weitzmann, New York, Metropolitan museum of art [Princeton, N. J.], Princeton university press, cop. 1980, str. 75–99.
- 81 H. TORP, *Leda Christiana: The Problem of the Interpretation of Coptic Sculpture with Mythological Motifs*, »Acta ad Archaeologiam et Artium Historiam Pertinentia, Institutvm Romanvm Norvegiae«, 4 (1969.), str. 101–112; THELMA K. THOMAS, *Late antique Egyptian funerary sculpture: images for this world and the next*, Princeton, Princeton University Press, 2000, str. 69.
- 82 Usp. C. DELUZ, *Un ciel mieux étudié que la terre d'après quelques textes sur le monde (XIII- XIV siècles)*, u knjizi: *Le Soleil, la Lune et les étoiles au Moyen-âge*, Colloque organisé par le CUERMA, Aix-en-Provence, février 1983, Aix-en-Provence, Université de Provence, CUERMA; Marseille, diffusion J. Laffitte, 1983, str. 100.
- 83 *Fredegarii et aliorum Cronica, Monumenta. Germaniae Historica, Scriptorum rerum Merovingicarum*, Tomus II, Hanoverae, 1888, str. 95. Tim ranosrednjovjekovnim pričama, uključujući one o trojanskom porijeklu Merovinga izruguje se Michel de Monatigne u svojim esejima.
- 84 J. BECKWITH, *The Veroli Casket*, Majesty's Stationary Office, London, 1962, sl. 5 na str. 6.
- 85 K. WEITZMANN, *Greek mythology in Byzantine art*, Princeton University press, str. 183, sl. 246; J. BECKWITH, n. dj. (bilj. 84), Pl. 1,14.
- 86 Niz primjera v. kod F. SAXL, *Lectures*, London, University of London, Warburg Institute, 1957, str. 2, Pl. 59.
- 87 F. SAXL, *Verzeichnis astrologischer und mythologischer illustrierter Handschriften des lateinischen Mittelalters*, III 2: Manuscripts in Englishen Bibliotheken, I, London, Warburg Institute, 1953, fig. 24, 25, str. LIV, Pl. LV.
- 88 M. GUARDUCCI, *Gli avori erculei della cattedra di San Pietro*, »Atti della Accademia Nazionale dei lincei – Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche«, 1972, Serie viii, Volume XVI, Fasc. 5, str. 263–350. Autorica datira ova pločice u kasno 3. st.
- 89 K. WEITZMANN, *Heracles plaques of St. Peter cathedra*, pretiskano u knjizi K. WEITZMANN, *Art in the medieval west and its contacts with Byzantium*, London, 1982, str. 18–19.
- 90 S. LOMARTIRE, *Testo e immagine della porta dello Zodiaco, Dal Piemonte all'Europa: esperienze monastiche nella società medievale*. Relazioni e comunicazioni presentate al XXXIV congresso storico subalpino nel millenario di San Michele della Chiusa (Torino, 27–29 maggio 1985.), Torino, 1988, str. 431–474, sl. 6 na str. 453.
- 91 V. sliku na adresi: <http://www.art-roman.net/vezelay/vezelay3.htm>
- 92 A. GRABAR, *Letà d'oro di Giustiniano: dalla morte di Teodosio all'Islam*, Milano, Feltrinelli, 1966, sl. 383.
- 93 V. faksimilsko izdanje GEORGIUS ZOTHORUS ZAPARUS FENDULUS, *Liber astrologiae*, Editions Herscher, Paris, 1989, str. 51. Usporedi spomen ovog lika (Nereis) kod Abu Mašara – Boll, Franz, SPHAER, *Neue griechische Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Sternbilder*, Leipzig, B. G. Teubner, 1903, str. 529.
- 94 Usp. A. BOEUFFLE, *Les Noms latins d'astres et de constellations*, Paris, Les Belles lettres, 1977, str. 231.
- 95 O. WATTEL-DE-CROIZANT, *Les mosaïques représentant le mythe d'Europe (Ier-VIe siècles), évolution et interprétation des modèles grecs en milieu romain*, Paris, De Boccard, 1995, str. 240–231; G. LÓPEZ MONTEAGUDO y M. P. SAN NICOLÁS PEDRAZ, *El mito de Europa en los mosaicos hispano-romanos. Análisis iconográfico e interpretativo*, Espacio, Tiempo y Forma, Serie II, H. Antigua, t. 8, 1995, str. 422–423.
- 96 Usp. K. WEITZMANN, *Greek mythology in Byzantine art*, Princeton University press, 1951, str. 183, s analizom mozaika iz Aquileje na kojem figura erota s bakljom u ruci potvrđuje da je riječ o svadbenom prizoru. Dakle, riječ je o Europi a ne o Nereidi ili nekom drugom božanstvu.
- 97 Ikonografsku analizu prikaza otmice Europe u odnosu na stihove v. u knjizi: NONNOS DE PANOPOLIS, *Les Dionisiaques*, Paris, Les Belles lettres, 1976, str. 12–17.
- 98 O. WATTEL-DE-CROIZANT, *Les mosaïques représentant le mythe d'Europe (Ier-VIe siècles), évolution et interprétation des*

modèles grecs en milieu romain, Paris, De Boccard, 1995, str. 143–145, Pl. XV b.

99 V. sliku na adresi <http://www.theoi.com/Gallery/Z2.6.html>

100 LUCIEN DE SAMOSATE, *Oeuvres complètes*, traduction nouvelle avec une introduction et des notes, par Eugène Talbot, Pa-

ris, Hachette, 1912, Tom I, str. 118. Usp. također J. BABELON, *Le voile d'Europe*, »Revue archéologique«, 20, 1942–1943, str. 132.

101 A. LE BOEUFFLE, *Les Noms latins d'astres et de constellations*, Paris, Les Belles lettres, 1977, str. 207.

Summary

Ivo Babić

Two Astronomical-Astrological Motifs on the Portal of Trogir Cathedral

Two colonettes at the entrance of the portal of Trogir Cathedral, work by Master Radovan, are covered by reliefs which have been rightly explained as illustration of the state of sin and the disorder before the arrival of culture. As noticed before, the scenes include some mythological creatures. Among astronomic teams one should count, for example, a representation of a man killing a snake (constellations Hercules and Dragon), of a big and small bear (Big and Little Dipper). In this study we reinterpret two such figures at the top of the left, northern colonette, a centaur (centauress?), and a maid on a sea bull. The relief of a half-man (or woman) and half horse (or mare) is probably linked to astronomical or astrological matter, not excluding some other connotations. The motif was probably taken over from some model, an illustration of a bucolic theme, but on the colonette it is tied to astronomical-astrological context. At the top of the colonette, next to the centaur (centauress?) there is a maid sitting on a bull, holding his horn by her right hand, while laying her left on the bull's back. The hind portion of the bull transforms itself into a curving fish tail. That portion of the bull's body is difficult to see as the colonette nears the wall surface. We suggest that the scene is linked to astronomical-astrological context in connection with the myth of the rape of Europe, and the Bull constellation.